

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.2.02
УДК: 342.951

Коропатнік І. М.,
доктор юридичних наук, професор,
начальник кафедри правового
забезпечення Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Шопіна І. М.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-
правових дисциплін Львівського
державного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ З ПОШУКУ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

У статті визначено основні тенденції, притаманні системі забезпечення інформаційної безпеки діяльності з пошуку та звільнення військовополонених. Сформульовано поняття інформаційної безпеки діяльності з пошуку та звільнення військовополонених та перспективні напрями її забезпечення.

Ключові слова: військовополонені, інформаційна безпека, інформаційні права, персональні дані, інформаційне законодавство, інформація з обмеженим доступом.

Постановка проблеми. Бойові дії, які тривають на території України внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації, мають своїми наслідками прямі та непрямі втрати, спричинені збройним протистоянням з агресором. Певна кількість військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань опинилися у полоні. Кропітка робота щодо встановлення місця перебування і звільнення військовополонених дає свої результати та має позитивну динаміку: так, за даними, оприлюдненими пресслужбою Головного управління розвідки Міністерства оборони Укра-

їни, станом на кінець жовтня з полону було звільнено більше тисячі громадян України. Разом з тим процеси пошуку та звільнення військовополонених супроводжуються великою кількістю проблем, у тому числі пов'язаних з питаннями інформаційної безпеки. З огляду на актуальність і недостатню дослідженість цієї проблематики уявляється необхідним визначення особливостей забезпечення інформаційної безпеки діяльності з пошуку та звільнення військовополонених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із правовим статусом військовополо-

нених вивчали такі науковці, як Т.Блистві, М. Грушко, Н. Дем'янчук, І.Жаровська, І. Кравченко та інші вчені, які дослідили у своїх роботах норми міжнародного гуманітарного права, якими регламентується утримання та поводження з військовополоненими, у тому числі під час проведення операції об'єднаних сил, історико-правові та кримінально-процесуальні аспекти цієї проблематики. Разом з тим інформаційно-правові аспекти діяльності з пошуку та звільнення військовополонених досліджені ще недостатньо, що обумовлює спрямованість наукових пошуків.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей забезпечення інформаційної безпеки діяльності з пошуку та звільнення військовополонених.

Виклад основного матеріалу. Як справедливо зауважує М. Грушко, упродовж історії людства еволюціонує гуманне ставлення до військовополонених та їх захисту. Незважаючи на суттєві відмінності політико-ідеологічних, моральних, культурних і соціально-економічних характеристик різних цивілізацій, в однакові історичні періоди вони мали схоже ставлення до полонених, що дозволяє розглядати сучасне міжнародне гуманітарне право як кодифіковану гуманітарну традицію [1, с.229]. Традиційно у наукових дослідженнях захист прав військовополонених розглядався у контексті охорони їх життя та здоров'я (як фізичного, так і психічного), честі та гідності, заборони катувань та експлуатації праці. Разом з тим питання інформаційної безпеки військовополонених залишаються ще недостатньо дослідженою категорією. На жаль, склалася

ситуація, за якої увага держави спрямована переважно на вдосконалення технічних засобів захисту інформації, а не на найбільш вразливу складову будь-якої системи інформаційної безпеки – людську особистість [2, с.400].

Перший обмін військовополоненими після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації відбувся 24 березня 2022 року. Під час цього заходу було звільнено 10 військовослужбовців та 19 цивільних [3]. 3 листопада 2022 року у рамках 30-го обміну військовополоненими було звільнено 6 офіцерів, 101 рядового та сержанта Збройних сил України, Державної прикордонної служби, Національної поліції, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії [4].

Одним із проявів гібридного характеру російської агресії проти України є те, що противник активно використовує тему військовополонених у своїй пропаганді, постійно перекручуючи факти і звинувачуючи нашу державу у власних злочинах проти людяності. Так, 16 травня, за посередництва ООН та Міжнародного комітету Червоного Хреста, розпочався процес евакуації захисників Маріуполя з території заводу «Азовсталь», що тривалий час був оточений та знаходився під ударами російських військ. Формат евакуації передбачав встановлення режиму тиші та здачу українських військових в полон з подальшим обміном під гарантії ООН та Міжнародного комітету Червоного Хреста. Даний формат був обраний та затверджений захисниками Маріуполя, що брали участь в перемовинах. 29 червня відбувся перший із запланованих обмінів військовополонених, в результаті якого

в Україну повернулися 144 захисника. Ключовою умовою обраного формату були зобов'язання російської сторони перед міжнародними організаціями щодо збереження життя та здоров'я українських захисників. Дана гарантія була цинічно порушена. В ніч на 29 липня на території колишньої виправної колонії смт. Оленівка відбулося організоване вбивство українських військовополонених. На спланований характер цього злочину та вчинення його російською стороною вказують багато задокументованих доказів: зокрема, умисне переведення бійців в нове приміщення незадовго до вибуху, аналіз характеру ушкоджень та руху вибухової хвилі, перехоплення телефонних розмов російських військовослужбовців, відсутність обстрілів у вказаному місці та інші. Все це не залишає сумніву: вибух в Оленівці був російським терористичним актом та грубим порушенням міжнародних домовленостей [5].

Перебування у полоні військовослужбовців пов'язано не лише з загрозами для їх життя і здоров'я, честі і гідності, а і зі стражданнями їх близьких, знаходженням їх протягом тривалого часу у стресовій ситуації, у стані невизначеності, адже невідомо, чи залишився військовослужбовець в живих, яким є стан його здоров'я. Це доволі часто стає причиною некритичності сприйняття інформації членами сімей військовополонених, що посилює вплив противника на їх стан та поведінку. У свою чергу, це може призводити до цинічного використання близьких загиблих, зниклих безвісті та полонених військовослужбовців для досягнення цілей противника та особистого збагачення представників криміналітету.

На підставі польового дослідження особливостей додержання інформаційної безпеки під час організації діяльності з пошуку та звільнення військовополонених, яке здійснювалося шляхом експертного опитування військовослужбовців та членів їх сімей, нам вдалося виокремити наступні тенденції.

Перша з них пов'язана із наслідками непередбаченого оприлюднення персональних даних військовослужбовця у соціальних мережах, телеграм-каналах, на плакатах під час громадських заходів тощо. Наслідки такої поведінки, вмотивованої бажанням рідних якнайшвидше побачити своїх захисників, призводять до персоналізації особистих даних та їх поширення. У результаті стають відомими ім'я та прізвище, позивний, місце служби військовослужбовця, його попередня участь у боях з російськими загарбниками у межах АТО та ООС, місце його проживання, телефони та імена його родичів. Це активізує численних шахраїв, у тому числі тих, що знаходяться у місцях позбавлення волі на території Російської Федерації. Членам родин військовослужбовця повідомляють, що він знаходиться у полоні, і вимагають переведення значних сум коштів (звичайно від 5 до 20 тис. доларів) на банківські картки. У випадку ж, якщо гроші не будуть переведені, злочинці загрожують каліцтвом або смертю військовослужбовця, максимально детально описуючи його теперішні та майбутні страждання.

Безумовно, критично мисляча людина у спілкуванні зі злочинцями може наполягати на особистій телефонній розмові з військовослужбовцем, неможливість якої породить сумніви у реальності наданої щодо

полону інформації. Однак трапляються випадки, коли персональними даними полонених користуються спецслужби Російської Федерації для поширення за допомогою близьких осіб військовослужбовця ворожих наративів, мотивуючи їх до вчинення правопорушень, спрямованих на дестабілізацію суспільних відносин, дискредитації органів державної влади України, тощо. За таких умов близьким періодично дозволяють телефонні розмови з військовослужбовцем, натомість від них вимагають участі у протестах, розповсюдженні пропагандистських матеріалів противника, вчинення діянь, які межують з колабораціонізмом. Хотілося б підкреслити, що такі наслідки обумовлені власною поведінкою осіб, які стають об'єктами шантажу, коли вони оприлюднюють відповідні персональні дані.

Інший аспект пов'язаний із виникаючою небезпекою для військовослужбовців та їх підрозділів внаслідок оприлюднення інформації з обмеженим доступом, зокрема, одночасне повідомлення прізвищ та позивних військових із вказівкою в/ч та бригади (батальйону, роти, взводу), місць дислокації, прізвищ та позивних командирів тощо. Розвідка противника постійно відстежує такі витоки інформації та будує на їх основі свої операції, метою яких є знищення українських військових підрозділів. Оприлюднення детальної інформації щодо посади, місць служби та персональних даних, включаючи особисті фотографії, може спричинити значну шкоду полоненим у випадку, якщо один чи декілька військовослужбовців обирають тактику приховування деяких аспектів своєї біографії, які звичайно слугують

причиною застосування тортур та відмови противника від обміну таких осіб.

Хотілося б також сказати про активне відстеження противником відомостей щодо тих форм насилля, тортур та нелюдського поводження, які справили найбільший деморалізуючий вплив на військовослужбовців, з тим, щоб активніше використовувати їх у місцях тримання військовополонених. Тому детальний емоційний опис вражень від перебування у полоні, поширений у соціальних мережах чи під час особистого спілкування з великим колом осіб, може бути використаний противником для спричинення ще більших страждань полоненим, руйнування їх особистості.

Емоційні страждання людей, чий син чи донька, чоловік чи дружина, батько чи мати опинилися у полоні, заслуговують на глибоку повагу і повне розуміння. Україна є вільною державою, в якій, згідно ч. 2 ст. 34 Конституції України, кожна особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір. Разом з тим ми маємо пам'ятати, що, відповідно до ч. 2 ст. 32 Основного Закону, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [6].

Заходи інформаційної безпеки в діяльності з пошуку та звільнення військовополонених мають перш за все базуватися на цих важливих конституційних положеннях, з тим, щоб досягти балансу між додержанням

інформаційних прав громадян та зниженням руйнівного впливу тих інформаційних ризиків, які супроводжують вказану діяльність.

Важлива роль тут належить активній позиції Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, який був утворений 11 березня 2022 року згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №257. До складу Координаційного штабу ввійшли представники ГУР МО України, Міністерства оборони України, Збройних сил України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України, Міністерства реінтеграції України. Координаційний штаб надає допомогу родинам та близьким захисників та захисниць України, які потрапили в полон або зникли безвісти. Громадська приймальня Координаційного штабу надає консультації щодо юридичних та процедурних питань, пов'язаних з перебуванням воїна у полоні; державних соціальних зобов'язань, гарантованих у випадку потрапляння в полон. При Координаційному штабі також діє консультаційна телефонна лінія, призначена для юридичного, соціального та психологічного супроводу родин українських захисників та захисниць, які потрапили в полон або зникли безвісти за особливих обставин [7]. Центром впроваджено електронну форму звернення щодо розшуку військовополонених та незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України [8]. Відомості, внесені до цієї форми, є конфіденційними, доступ до них мають лише представники Центру. Що,

втім, не зменшує популярності ініціатив, започаткованих громадянами Російської Федерації, у межах яких збирається велика кількість персональних даних про українських військовослужбовців.

Слід також відзначити активну роботу українських адвокатів, спрямовану як на з'ясування місця знаходження українських військовослужбовців, які потрапили у полон, так і на соціально-правовий захист їх інтересів в органах публічної влади та військових формуваннях України. При цьому варто брати до уваги, що, відповідно до ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на адвокатів, їх помічників та стажистів покладено обов'язок додержання адвокатської таємниці, що створює правове підґрунтя для забезпечення інформаційної безпеки діяльності, пов'язаної з пошуком та звільненням військовополонених.

Висновки. Інформаційну безпеку діяльності з пошуку та звільнення військовополонених слід розуміти як комплекс процедур та алгоритмів, які унеможливають розголошення персональних даних військовополонених та їх використання для досягнення політичних, воєнних та інформаційних цілей противника, а також для вчинення кримінальних правопорушень. Перспективні напрями забезпечення досліджуваного виду інформаційної безпеки мають передбачати: а) систематизацію актів національного законодавства, якими визначено правовий статус військовополонених, які у теперішній час характеризуються розпорошеністю та наявністю суперечностей; б) правове закріплення інформаційних прав та обов'язків посадових та інших осіб, дотичних до про-

цесів пошуку та звільнення військовополонених; в) постійне проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, спрямованої на усвідомлен-

ня широкими масами громадськості цінності персональних даних та необхідності їх захисту.

Список використаних джерел

1. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 283 с.
2. Онопрієнко С. Г. Протидія загрозам національній безпеці в інформаційній сфері: правовий аспект. *Наука і правоохорона*. 2019. № 4. С. 399–403.
3. Верещук повідомила про перший повноцінний обмін полоненими з РФ у форматі 10х10. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-vereshchuk-poloneni-obmin/31768848.html>.
4. Саєнко В. Україна повернула з російського полону 107 бійців. <https://www.unian.ua/war/obmin-poloneni-mi-v-ukrajini-povernulisya-107-biyciv-12033639.html>
5. Спільна заява СБУ, ЗСУ, ГУР МОУ та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо масового вбивства українських військовополонених 29 липня 2022 року у смт. Оленівка на тимчасово окупованій території Донецької області. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/spilna-zaiava-shchodo-masovoho-vbyvstva-ukrainskykh-viiskovopolonenykh-29-lypnia-2022-roku-u-smt-olenivka-na-tymchasovo-okupovani-teritorii-donetskoi-oblasti>
6. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. URL: <https://www.facebook.com/koordshtab/posts/pfbid02A1PurYtzSiNjiwWtPsFKNA3hZhjMmbcLMQa6iZedKUDeiQ4niWVDai5iPeQchpk7l>
8. Електронна форма звернення щодо розшуку військовополонених та незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScCpF9IMFayFWVH3gABn4fR6iIlPnX81rw93tFtV6PqrzeOtQ/viewform>

I. Shopina, Doctor of Law, Professor, Professor of Department of Administrative and Legal Disciplines of the Lviv State University of Internal Affairs

I. Koropatnik, Doctor of Law, Professor, the head of the department of Legal support department of the Faculty of Finances and Law of Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kiev

Features of ensuring information security of activities on search and release of prisoners of war

The purpose of the article is to determine the features of ensuring information security in the search and release of prisoners of war.

Attention is focused on the fact that being in captivity of military personnel is associated not only with threats to their life and health, honor and dignity, but also with the stressful state of their loved ones. This becomes the reason for the uncritical perception of information by members of the families of prisoners of war, which increases the influence of the enemy on their condition and behavior. Based on a

field study of the specifics of observing information security when organizing activities to search for and release prisoners of war, several main trends have been identified. The first trend is related to the consequences of the ill-conceived disclosure of the personal data of a serviceman in social networks, telegram channels, on posters during public events, etc. The consequences of such behavior lead to the personalization of personal data and its dissemination. There are cases when the personal data of prisoners are used by the special services of the Russian Federation to spread enemy narratives with the help of relatives of a serviceman. The second trend is related to the danger for military personnel and their units as a result of the disclosure of information with limited access.

It is proposed to understand the information security of activities for the search and release of prisoners of war as a set of procedures and algorithms that exclude the disclosure of personal data of prisoners of war and their use to achieve the political, military and information goals of the enemy, as well as to commit criminal offenses. Features of ensuring the type of information security under study should include: a) systematization of acts of national legislation that define the legal status of prisoners of war, which are currently characterized by dispersal and the presence of contradictions; b) legal consolidation of the informational rights and obligations of officials and other persons regarding the processes of search and release of prisoners of war; c) ongoing awareness-raising activities aimed at making the general public aware of the value of personal data and the need to protect them.

Keywords: *prisoners of war, information security, information rights, personal data, information legislation, restricted information.*